

Αναγνώσεις

ΣΕΛΙΔΑ 6

Τουρκία: Βυζαντινή τέχνη στο φως

Η «νέα Τουρκία» έχει μια εντελώς ιδιαίτερη σχέση με το οθωμανικό παρελθόν της και ακόμα περισσότερο με το βυζαντινό. Η άρνηση να κατασιευάσουν ένα ιστορικό τουρκικό *συνεχές*, όπως έκαναν αντίστοιχα τα άλλα εθνικά κράτη της Βαλκανικής από το 19^ο αιώνα, είχε ως αποτέλεσμα τη λήθη του οθωμανικού και του βυζαντινού παρελθόντος. Με αφορμή λοιπόν τη νέα χρήση των δημοσίων κτηρίων και των χριστιανικών μνημείων που α-

ποκαλύπτονται ή συντηρούνται στο μεσοπόλεμο, τίθεται το ζήτημα της διάσωσής τους, ή, πιο επώδυνο, της εκ νέου μετατροπής των πρώην βυζαντινών ναών από χώρους προσευχής των μουσουλμάνων (τζαμιά) σε μουσεία. Χαρακτηριστική περίπτωση αποτελεί ο ναός της Αγίας Σοφίας, του οποίου η χρήση διακυβεύεται, σε κάθε συγκυρία ανατροπών, προσελκύοντας το ενδιαφέρον πολιτικών, αρχαιολόγων και ιστορικών της τέχνης, μουσουλμάνων και χριστιανών θρησκευόμενων και εθνικιστών.

Ο Σ. Παπαδόπουλος κάνει γνωστό στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό το χρονικό των εργασιών καθαρισμού του ναού της Αγίας Σοφίας από την περίοδο του Τανζιμάτ (1839 κ.ε.), αντιδιαστέλλοντας την προγενέστερη περίοδο, κατά την οποία απουσίαζε οποιοδήποτε ενδιαφέρον των οθωμανικών αρχών. Ταυτόχρονα, αποτυπώνει την αντίδραση του μουσουλμανικού κοινού, δίνοντάς μας το κλίμα μέσα στο οποίο οι α-

ΤΑΞΙΔΙΑ
ΣΤΑ ΒΑΛΚΑΝΙΑ (6)

Της Αγγελικής ΚΩΝΣΤΑΝΤΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

νατροπές του τουρκικού παρόντος, εξαιτίας της εκκοσμίκευσης της κοινωνικής και πολιτικής ζωής, συνοδεύονται από ανάλογες ανατροπές της χρήσης των μνημείων και γενικότερα της εικόνας του βυζαντινού παρελθόντος.

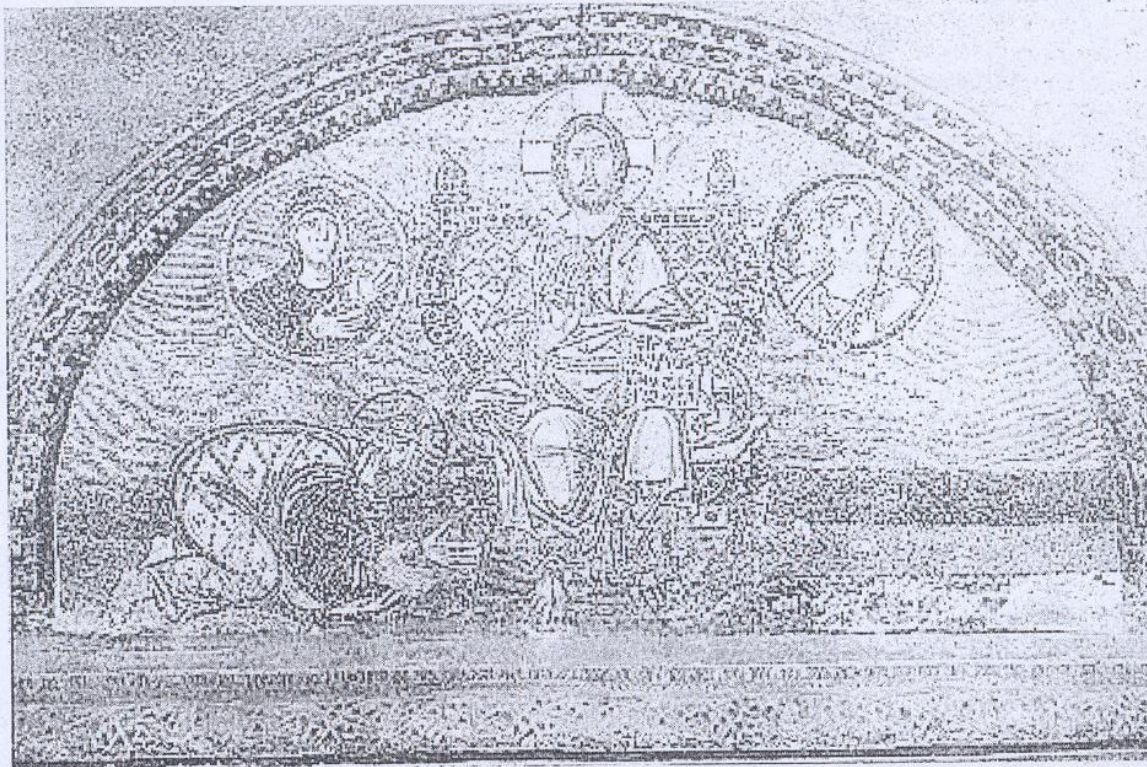
Η *εκκοσμιευμένη* χρήση των βυζαντινών μνημείων, ως μουσείων στην κεμαλική Τουρκία, μπορεί να φωτίσει, αντιστιχικά, το σημερινό έντονο ενδιαφέρον για το *θρησκευόμενο* Βυζάντιο στην Ευρώπη και τον αγγλοσαξωνικό κόσμο, αν βέβαια αυτή η εικόνα του συσχετιστεί με την αυξανόμενη σημασία της θρησκείας στη μεταψυχροπολεμική διάθεση του κόσμου και στην κατασκευή *πολιτιστικών* διακρίσεων. Δεν είναι, π.χ., τυχαίο ότι ετερόκλητοι κύκλοι, όπως τα μεγαλύτερα αμερικανικά και ευρωπαϊκά μουσεία, η ελληνική διασπορά κ.ά., ξαναθέτουν το ζήτημα της αναδιαπραγμάτευσης του βυζαντινού παρελθόντος. Από αυτή την άποψη, η αυξανόμενη προβολή της *θρησκευτικής/ πολιτιστικής* εικόνας του Βυζαντίου, *αισθητοποιημένης* και *αποκαθαρμένης* από τις κοινωνικές και πολιτικές συνιστώσες της, κάνει ακόμα πιο επιτακτική την κριτική διερεύνηση, κόντρα δηλαδή στα στερεότυπα, στους ετεροχρονισμούς και στις *ad hoc* χρήσεις του παρελθόντος, του ρόλου της εκκλησίας και της θεοκρατικής πολιτικής ιδεολογίας στις μεσαιωνικές κοινωνίες.

Αι από δύο και πλέον ετών συνεχιζόμενα εργασία εις την Αγίαν Σοφίαν προς αποκάλυψιν των εκ μωσαϊκών παραστάσεων του μεγάλου ναού, διεκόπησαν και πάλιν διά να επαναληφθούν την άνοιξιν. Με την νέαν αυτήν διακοπήν της εργασίας παρουσιάσθη εις το κοινόν η εικόν που απεκαλύφθη πέρυσι εις το τύμπανον της κεντρικής πύλης του εσωνάρθηκος [...]. Η αναφερομένη εικόν είνε η γνωστή από το 1847. Το έτος εκείνο ήτο εξαιρετικά ενδιαφέρον διά τας βυζαντινάς σπουδάς. Τότε έγιναν από τον αρχιτέκτονα Φοσάτι αι μεγάλαι επισκευαί της Αγίας Σοφίας επί Αβδουλ Μετζίτ, που είχε διαδεχθή [το 1839] τον μεταρρυθμιστήν σουλτάνον Μαχμούτ τον Β'.

Ήδη επετεύχθη και πάλιν η αποκάλυψις της από Ιταλούς τεχνίτας, με απλούστατα μέσα, χωρίς την παραμικράν ζημίαν της εικόνας. Η εικόν παριστάνει τον Ιησούν καθήμενον εις θρόνον, προς τα δεξιά δε αυτού, εις κάποιαν απόστασιν, μένει γονυκλιής Βυζαντινός αυτοκράτωρ [Λέων Στ'] [...].

Η εντύπωσις εκ της αποκαλυφθείσης εικόνας παραμένει ζωηρά, χωρίς ουδεμία δυσαρέσκεια να σημειωθή εκ μέρους του μουσουλμανικού κοινού, το οποίον έχει βαθμηδόν εξοικειωθή εις την θέαν εικόνων εις τζαμιά. Εις το Καχριέ Τζαμί μάλιστα, την μονήν της Χώρας, το «ναμάζ» γίνεται ήδη με ασκέπαστον την εικόνα της Κοιμήσεως, που είνε εις τον κυρίως ναόν, άνωθι της εισόδου. Προσευχή εξάλλου, «ναμάζ», γίνεται και εις το Φετχιέ τζαμί, την μονήν της Παμμακαρίστου, όπου επίσης υπάρχουν εικόνες από μωσαϊκά. Με την αποκάλυψιν της εικόνας του εσωνάρθηκος της Αγίας Σοφίας το τουρκικόν κοινόν θα συνηθίση γενικώτερον την παρουσίαν παραστάσεων, αργότερα δε θα ανοιχθούν και οι αποκαλυφθέντες οκτώ μεγάλοι σταυροί του εσωνάρθηκος, καθώς και αυτοί των παραθύρων, οπότε ο εσωνάρθηξ θα πάρη περίπου την εμφάνισιν που είχε επί Βυζαντίου.

Σιωπηλόν το τουρκικόν κοινόν βλέπει την εικόνα, χωρίς να σχολιάζη το γεγονός, όπως έγινε κατά την έναρξιν των εργασιών του Αμερικανού βυζαντινολόγου κ. Ουατεμόρε [Th. Whittemore], οπότε οι πιστοί δεν εφαινότο ενθουσιασμένοι, πολλοί δε εξ αυτών εβεβαίωναν ότι αδικώς θα αναζητηθούν εικόνες ή σταυροί, αφού τίποτε το σχετικόν ...δεν αναφέρουν οι Τούρκοι χρονογράφοι. Η αποκάλυψις του πρώτου σταυρού άνωθι της τελευταίας προς τα δεξιά πύλης του εσωνάρθηκος έθεσε πέρας εις τας συζητήσεις εκείνας των πιστών του ισλάμ, η συνηγορία δε υπέρ του έργου του κ. Ουατεμόρε του βου-

Το ψηφιδωτό της Αγίας Σοφίας

λευτού Κωνσταντινουπόλεως Χαλίλ βέη, πρώην διευθυντού των εδώ μουσειών και ειδικού εις ζητήματα ισλαμικής τέχνης, εσταμάτησε την πολεμικήν μερίδος του τύπου της Σταμπούλ κατά του ξένου βυζαντινολόγου [...].

Βεβαίως εντός δύο ετών θα ήτο δυνατόν να γίνη περισσότερα εργασία εις την αποκάλυψιν των μωσαϊκών της Αγίας Σοφίας, αλλ' ίσως η σημειωθείσα βραδύτης, εξεταζομένη από απόψεως εντυπώσεως εις το ισλαμικόν πλήθος, να μην εξημίωσε το έργον του κ. Ουατεμόρε [...].

Τον 17^{ον} αιώνα είχαν εξαφανισθή εκ νέου κάτω από ασβέστομα όλα αι εκ μωσαϊκών παραστάσεις της Αγίας Σοφίας, αλλά κατά διάφορα διαστήματα

ως εκ της υγρασίας ή δι' άλλους λόγους, έπιπτε το ασβέστομα και τότε είχαν περισσότερας ζημίας. Η πρέσβειρα της Αγγλίας λαίδη Μονταγκιού, που έφθασε εδώ το θέρος του 1717 και η οποία με πολλές δυσκολίας επέτυχε άδειαν επισκέψεως της Αγίας Σοφίας, είδε να πίπτουν από τα ημιθόλια κομμάτια εικόνων από μωσαϊκά. Ο Γάλλος Τουλώ, που έμεινεν εδώ από τον Μάρτιον του 1734 μέχρι του Νοεμβρίου του 1736 γράφει εις τας εντυπώσεις του εκ Κωνσταντινουπόλεως ότι τα μωσαϊκά της Αγίας Σοφίας είνε «κατεστραμμένα και σπασμένα». Κατεστραμμένας εικόνας περιγράφει και ο Άγγλος Κάρολος Περρύ, που επεσκέφθη την Αγίαν Σοφίαν το 1743. Το ίδιο κáμνει και ο Ρώσος κληρικός Ιγνάτιος, προσκυνητής, που επεσκέφθη την Κωνσταντινούπολιν το 1764 και ο οποίος αναθεματίζει τους σουλτάνους διά την καταστροφήν που διεπίστωσε εις τα εδώ βυζαντινά μνημεία.

Το 1786 αι εικόνες της Αγίας Σοφίας είχαν σκεπασθή και πάλιν με ασβέστομα, δι' αυτό και ο ζωγράφος Ρεβελεί είδε μόνον τα πτερά των χερουβείμ κάτωθι του θόλου. Αργότερον έπεσαν και πάλιν πολλά από τα ασβετώματα και το 1801 ο Άγγλος περιηγητής Κλάρκ είδε εις την μεγάλην αυίδα της Αγίας Σοφίας, την απέναντι της εισόδου, εικόνας αγίων και της Θεοτόκου από χρωματιστά ψηφιδωτά. Νέον ασβέστομα επηκολούθησε και το 1832 όταν ο Λαμαρτίνος επεσκέφθη την Κωνσταντινούπολιν καμμίαν εικόνα δεν είδε εις την Αγίαν Σοφίαν. Επηκολούθησαν αι επισκευαί του Φοσάτι, οπότε και παρουσιάσθη, διά πρώτην φοράν, η εικόν που θαυμάζει τώρα το κοινόν της Κωνσταντινουπόλεως.

Σ. [Παπαδόπουλος], Βυζαντινός πολιτισμός. Η εικόν που απεκαλύφθη εις την Αγίαν Σοφίαν. Η εντύπωσις εις το κοινόν, Ελεύθερον Βήμα, 23-11-1933.